

Валентина ПОЦЕСКА

СОВРЕМЕНИ КОНЦЕПТИ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОИМИ И РАЗВОЈНИ ТЕНДЕНЦИИ

Клучни зборови: *културно наследство, културни добра, субјективизам, општествена конструкција*

Апстракт: *Концептот за културно наследство трпи последователни промени, особено од 90-тите години наваму, кога се обликуваат нови пристапи во рамките на теоријата за културно наследство. Со процесот на демократизација и политизација на доменот на културата во целина, напоредно со зголемувањето на бројот на учесници во доменот на културното наследство, теорискиот дискурс се преобразува, особено во поглед на одредувањето на она што претставува наследството. Поаѓајќи од тука, во текстот е даден кус преглед на развојот на современите идеи околу концептот на културно наследство.*

Концептот на културно наследство се разликува меѓу различните нации и региони, како и меѓу различните временски периоди. Затоа не може да се даде едноставна дефиниција за тоа што е културно наследство. Обидите да се дефинира овој концепт вообичаено се класифицираат во три вида на дефиниции: ограничувачки, инклузивни и потенцијални.¹ Првиот вид, кој се применува во првичните правни документи, се засновува на генерални категории на објекти. Вториот вид претставува сеопфатна дефиниција која се заснова на детална листа на предмети кои ја сочинуваат генералната категорија на културно наследство, додека третиот вид – потенцијалната дефиниција вклучува објекти и места кои содржат потенцијал да станат дел од културното наследство. Сепак, секоја од овие дефиниции покажува извесни слабости, кои произлегуваат од субјективната при-

рода на феноменот културно наследство, со што самиот концепт и понатаму останува отворен за теориски интерпретации.

Употребата на самиот термин *наследство* добива широка примена во текот на XX век, иако во суштина овој термин е преширок и не дава јасна граница на неговиот опфат. За да се избегне ваквата нејасност постепено започнува да се користи терминот *културно наследство*.² Со тоа опсегот на поимот се стеснува, но не се постигнува поголемо прецизирање заради повеќезначноста на двата термини. Имено, термините *култура* и *културно* можат да имаат барем две значења: во потесна смисла на висока култура која се продуцира и вреднува во високите академски кругови, и во поширока, антрополошка смисла, како збир на верувања, вредности, знаења и функции на одредена општествена група.³ Притоа, потесното сфаќање не го покрива целиот опсег на современото сфаќање на наследство, додека антрополошкото сфаќање е прешироко и во себе опфаќа сè што е продуцирано или вреднувано од одредена култура.⁴ Од друга страна, одредени автори сме-

² Терминот „културно наследство“ за прв пат се јавува во Хашката конвенција од 1954 година и во Европската културна конвенција од истата година. Пред тоа, УНЕСКО ја користи референцата „светско наследство на книги, уметнички дела и историски и научни споменици“. Со Хашката конвенција културното наследство се дефинира како „движни и недвижни добра од огромно значење за културното наследство на сите народи“. Во Европската културна конвенција наследството се дефинира како добра кои треба да се заштитат и кои се доволно интересни за да се развиваат.

³ S. Muños Viñas, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford, 2010, 39.

⁴ Како решение на овој проблем одредени автори го користат терминот културно добро, со што се става акцент на материјалните добра. Имено, некои автори

¹ D. Myklebust, „Preservation philosophy: the basis for legitimating the preservation of the remains of old cultures in a modern world with new value systems“, ICOMOS 8th General Assembly and International Symposium „Old Cultures in New Worlds“, Washington, D.C., 723-730, 1987, 725.

таат дека културата може, но не мора да биде наследство.⁵ Во тој контекст, особено во современи услови, кога бројот на културните добра постојано тежнее кон зголемување, меѓу другото и поради сè почестото вклучување на современото наследство и новите типологии на добра, неминовно се наметнува потребата за јасно дефинирање на концептот на културното наследство, како на национално, така и на меѓународно ниво.

Развој на идејата за културно наследство

Согледано од историски аспект повеќето автори ја спомнуваат врската меѓу филозофијата на просветителството и последователната појава на современа историска свест со појавата на култот на културно наследство, чиј формален, авторизиран концепт е оформен пред сè од западните државни институции и организации. Истражувајќи ги корените на идејата за културно наследство Франсоа Шоеј оди уште поназад и раѓањето на историскиот споменик го сместува во Рим, во периодот на првата половина на XV век, кога созрева новата интелектуална клима на хуманизмот. Сепак, ќе поминат уште три века за оваа идеја да го добие своето соодветно име. Дури кон крајот на XVIII век идејата за антиквитети семантички се трансформира во концептот на историски споменици.⁶ Така, во периодот на Француската револуција се создава терминот историски споменик, кој е концептуално поширок од терминот антиквитет. Појавата на индустриската ера, како што забележува Шоеј, создава долна граница на темпоралното поле на концептот на историски споменик, но тој ќе остане подложен на проширу-

сметат дека терминот културно наследство е лимитиран термин, кој е врзан за англискиот јазик. Од друга страна, други автори сметаат дека со текот на времето терминот наследство станува политизиран, а терминот добро се здобива со негативна конотација, додека трети ги отфрлаат термините *добро* и *патримониум* како империјалистички и сексистички. (S. Miños Viñas, цит. дело). Според Булатовић, постоечкиот термин *културно добро* е само малку посрекен термин од *споменик на културата*, но тој е подеднакво оддалечен од предметот на дисциплината на заштита, која се занимава со феноменот на сведоштва во метафизичка, заштитна, рецепциска и употребна смисла. (Д. Булатовић, „Баштинство или о незаборављању“, *Крушевачки зборник 11*, 7-20.2005, 6).

⁵ М. Попадић, Културно наслеђе – оглед из филозофије баштине“, *Етнoлoшкo-антpoпoлoшкe свeскe 15 (н.с.) 4*, 2010, 15.

⁶ Choay, Françoise, *The Invention of the Historic Monument*, Cambridge, 2001, 55.

вање кон горната граница, напоредно со напредокот на историската и археолошката наука.⁷

Според Стефан Јерасимос, ваквото проширување на идејата за историски споменици се одвива во три главни димензии: хронолошка, концептуална и географска. Хронолошкиот правец започнува од античките артефакти, преку средновековната архитектура, па сè до современата архитектура. Концептуалната експанзија се манифестира преку трансформацијата на идејата за културно наследство, чиј опсег постепено се шири и покрај традиционалните монументални споменици започнува да опфаќа нови категории на наследство, како индустриско, вернакуларно, етнолошка архитектура, пејсажи, а од 2003 година и нематеријално наследство. Географската експанзија се манифестира преку ширење на концептите за културно наследство од Европа низ целиот свет.⁸ Еспесито и Гаулис разликуваат уште две димензии на експанзија – извоз и интернационализација. Извозот го врзуваат со колонизацијата, додека интернационализацијата со периодот по Првата светска војна, кога започнува размената на идеи и теории на меѓународен план.⁹

Современи истражувања на културното наследство

И покрај јасните врски со просветителството и модернизмот, сепак, повеќето современи автори темпоралниот развој на феноменот *културно наследство* го врзуваат со постмодерната ера, со нејзините комплексни и променливи интерпретации околу идеите за историја, култура и општество. Затоа, повеќето современи истражувања не го опфаќаат целосниот опсег на овој концепт и доминантно се окупираат со одредени негови неодамнешни манифестации. Така, низа автори ја лоцираат појавата на овој феномен во втората половина на XX век. Ловентал вели дека наследството дури во современоста прераснува во „самосвесна вера“, ¹⁰ додека Мек Крон и др., иако од правен аспект му признаваат постари корени, сепак, самиот концепт го дефинираат како состојба на доцниот XX век. Тие го врзуваат порастот

⁷ Исто, 84.

⁸ S. Yerasimos, “Patrimoine et identité culturelle”, in *Développement urbain et patrimoine, Proceedings the ADP symposium*, Paris, 2000, 23-28.

⁹ A. Esposito, I. Gaulis, *The cultural heritage of Asia and Europe: global challenges and local initiatives*, Background document, Roundtable in preparation for the Fourth ASEM Culture Ministers’ Meeting, Amsterdam, 2010, 25.

¹⁰ D. Lowenthal, *The Heritage Crusade and the spoils of History*, Cambridge, 1998, 1.

на интересот за наследството со постмодернистичката економска ера и реструктурирањето на светската економија од 70-тите години наваму.¹¹ Посмодернизмот како фокусна точка на креирање на концептот на наследството се изразува во низа студии, при што тоа се согледува како продукт на пошироки општествени, културни, политички и економски транзиции кои се одвиваат во последните декади на XX век. Кај повеќето од нив се наметнува оваа временска граница, иако во низа други студии се афирмираат разни докази за продукција и консумација на културно наследство и во периодот пред модернизмот. Затоа Еспосито и Гаулис заклучуваат дека наследството повеќе може да се следи како процес на одредени состојби отколку како еднонасочно движење или единечни проекти.¹² Во слична насока размислуваат и Де Нардис и Алтери кои наследството го набљудуваат како „простор на утопија, место кое (сè уште) не постои, но за кое значајното нешто е намерата да се достигне, не самото достигнување. Не финалната точка, но интелигенцијата и напорот во изнаоѓањето на пат до таму“.¹³ Сепак, ако се има предвид дека секое општество има сопствен однос кон минатото, преку сфаќањето на природата на овој однос, како и преку согледувањето на начинот на селектирање на она што ќе се запомни, заборави или измени, истражувањата во доменот на културното наследство можат да се вклучат во современите дебати кои одат надвор од границите на културните истражувања кои се фокусирани на сегашноста.¹⁴

Покрај проблемите на дефинирање на темпоралниот аспект на идејата за културно наследство, истражувањата се усложнуваат со интензитетот на промените со кои се соочува современоста.

¹¹ McCrone, Moris and Kiely, *Scotland – the Brand: The Making of Scottish Heritage*, Edinburgh, 1995, 1.

¹² Esposito and Gaulis, во: D. C. Harvey, “Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies.”, *International Journal of Heritage Studies* 7, no. 4, 2001, 319-338. 321.

¹³ P. De Nardis, L. Alteri, „Towards a Phenomenology of Cultural Heritage“, *Conservation Science in Cultural Heritage*, 10/2010, 124.

¹⁴ На пример, Харви напоменува дека „еволуцијата на средновековното чувство на наследство се врзува со промените во технологијата и транзициите во искуството на место и простор, додека одредени понови развои на концептот се врзуваат со скорашните општествени промени поврзани со колонијалното (и постколонијалното) искуство (D. C. Harvey, “Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies.”, *International Journal of Heritage Studies* 7, no. 4, 2001, 319-338. 321.

Процесите на глобализација и брзиот технолошки развој условуваат постојано проширување на интересите поврзани со него. Особено во последните неколку декади, условите на прогресивна глобализација значително го трансформираат целосниот дискурс на културно наследство, што резултира со трансфер на фокусот: 1) од наследство поистоветено со високата култура кон антрополошки аспект на сфаќање на наследството, односно од класичен споменик кон културно добро; 2) од традиционално, рурално, прединдустриско наследство карактеристично за концептот на национално наследство од периодот на зачетоците на модернизмот кон современо урбано наследство произлезено од културниот динамизам на доцниот модернизам; 3) од движно и недвижно кон нематеријално; 4) од национално кон локално и глобално наследство; 5) од културно наследство кон природно/културно наследство.¹⁵ Во тој контекст, Ловентал упатува на три димензии на проширување кои заслужуваат посебно внимание: од далечно кон скорашно; од елитно и грандиозно до народно и секојдневно; и од материјално кон нематеријално.¹⁶

Проширувањето на концептот на културно наследство може да се согледа и од аспект на меѓународното движење за презервација, каде се јавува потреба за универзално детерминирање на неговиот опсег и воведување на заеднички дефиниции. Оваа тенденција јасно се изразува во бројните документи усвоени од меѓународните организации за заштита на културното наследство. Од Атинската повелба (1931) и Венецијанската повелба (1964), како базични документи од овој тип, опсегот постепено се проширува од поединечно физичко наследство, преку групи на градби, историски центри и градини, индустриско наследство и современа архитектура, па сè до нематеријално наследство, кое вклучува окружување, општествени фактори и духовни вредности.¹⁷ Тоа води кон издвојување на идејата за културното наследство од тесното музеолошко дефинирање на спомениците.

Ваквата промена во теорискиот дискурс ги има своите зачетоци во глобалните движења кои резултираат со културен пресврт во 60-тите и комуникациски пресврт во 80-тите години, усло-

¹⁵ G.M. Hernandez i Marti, „The deterritorialization of cultural heritage in a globalized modernity“, *Transfer: journal of contemporary culture*, N° 1, 2006, 92-107, 94.

¹⁶ D. Lowenthal, 1998, цит. дело, 13-14.

¹⁷ A. Yahaya 2006, „The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible“, *International Journal of Heritage Studies*, Vol.12, No. 3, May, 2006, 292 – 300. 294.

вувајќи создавање на нова концептуална рамка која се поместува „од естетско-историските кон антрополошко-културните оски“.¹⁸ Постепено, структуралистичкиот поглед на културата се заменува со идејата за културата како флуид кој е подложен на промени, со што праксата се позиционира над структурата. Ваквата трансформација, особено изразена преку поместување на акцентот од *продукт* кон *процес*, од елитно кон популарно и од материјално кон нематеријално¹⁹ директно се рефлектира во доменот на дефинирањето на културното наследство, каде акцентот се префрла на диверзитетот на културни експресији.²⁰ Ваквата антрополошка идеја за наследството поттикнува тоа да започне да се сфаќа како „наистинско „културно“... како флуиден процес со високо политизирани и општествени прашања, наместо како статичен и идеалистички збир од објекти со фиксни значења.“²¹

Овие концептуални промени се надоврзуваат со промените кои настануваат во 70-тите години, кога доаѓа до преплетување на идеите за култура и природа преку концептот на културен предел,²² историски градини, пејсажи и животна средина,²³ што резултира од сознанието дека окружувањето влијае на заштитата на самите културни добра.²⁴

¹⁸ H. N., Periera, „Contemporary Trends in Conservation: Culturalization, Significance and Sustainability“, *City&Time* 3 (2): 2. 2007, 2.

¹⁹ I. Brajer, „The Concept of Authenticity Expressed in the Treatment of Wall Paintings in Denmark“, во: A. Richmond, A. Bracker (ed.), *Conservation Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths*, Butterworth-Heinemann, 84-99. 2009, 84.

²⁰ УНЕСКО во 1972 во Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство го дефинира поимот културно наследство на начин кој понатаму често пати е критикуван. Во оваа дефиниција наследството се дефинира како споменици, групи на споменици и места. Но, во современата пракса како предмет на заштита често пати се јавуваат дела кои имаат исклучиво сентиментална или научна вредност. Ова води до коригирана верзија на УНЕСКОвата дефиниција, промовирана во 1982 година, според која културното наследство се однесува на сè она што е наследено од претходните генерации, она што го создава сегашната генерација и она што ќе се пренесе на следните генерации.

²¹ H. N., Periera, „Contemporary Trends in Conservation: Culturalization, Significance and Sustainability“, *City&Time* 3 (2): 2. 2007, 3.

²² Идеја воведена со Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство, 1972.

²³ Фирентинска повелба, Европска повелба за архитектонско наследство и Повелба од Бур.

²⁴ Кон крајот на XX век во рамки на културното наследство се вклучува целосната животна средина

Напоредно, во овој период проширувањето навлегува и во сферата на општествените фактори²⁵ преку истакнување на потребата од задржување на континуитетот на постоечките социјални и физички карактеристики и интегрирање на општествените фактори во политиките за градско и архитектонско планирање. Следниот битен елемент на промена се однесува на појавата на трендот на релативизација на материјалното и сè поголемо истакнување на нематеријалните вредности,²⁶ за што јасен показател претставува трансформацијата на концептот на споменик во концептот на место (Повелбата од Бур). Ваквата релативизација Периера со право ја толкува не толку како губење на значајноста на материјалното, но повеќе како потенцирање на одредени материјални аспекти кои ги рефлектираат нематеријалните прашања, како на пример традиционални техники и вештини на изработка,²⁷ концепт кој доаѓа до израз со Повелбата за конзервација на вернакуларното наследство (1999).

со сите нејзини културни традиции и животни стилови. Џејмс Марстон Фич прави соодветна аналогија меѓу овие две полиња: „Почнуваме да согледуваме дека заштитата на уметничкото и историското наследство од негативните последици од неконтролираната технологија е фундаментален аспект на кураторскиот менаџмент на животната околина во целина. Двете средини, природната и создадената, во суштина се комплементарни полови на човековата биосфера.“ (Преземено од: S. W. Semes, *The future of the past: A conservation Ethic for Architecture, Urbanism and Historic Preservation*, New York, 2009, 161). Така, концептот на културно наследство станува помалку статичен во однос на историскиот материјал. Првите зачетоци на развојот на овој пристап можат да се најдат во 60-тите и 70-тите години, кога во западните земји, особено во САД, се донесуваат различни закони поврзани со културното и природното наследство. Кулминација на овој процес се случува со врзувањето на природното и културното наследство во една заедничка рамка во Конвенцијата за светско наследство (1972), потоа со усвојувањето на Фирентинската повелба за конзервација на историски градини (1987) и инклузијата на културниот пејсаж на Листата за светско наследство во 1992 година. Со тоа, теоријата на културно наследство во извесна смисла започнува да се потпира на одредени еколошки принципи на одржливост, засновани на свеста дека несовесната консумпција на наследените добра ги лишува идните генерации од нивното право на наследство.

²⁵ Амстердамска декларација (1975)

²⁶ H. N., Periera, „Contemporary Trends in Conservation: Culturalization, Significance and Sustainability“, *City&Time* 3 (2): 2, 2007, 2.

²⁷ Исто, 4.

Напоредно со ваквите тенденции, во последните декади наследството доживува уште една промена - тоа сè повеќе станува популарно и јавно. Во минатото наследството било ограничено од својата географска позиционираност, статус и припадност на одредена елита. Денес тоа ја губи својата класна елитизираност и, во принцип, станува отворено за сите и го означува она што ни припаѓа и не дефинира како членови на заедницата. Во тој контекст Ловентал забележува дека од неодамна историската свест се шири во уште една насока. Имено, општествено историските напори сега опфаќаат општествени искуства кои претходно не биле во сферата на научниот интерес, како работа, забава, детство, старост или семеен живот. Овој пресврт во историската свест води од елитата кон обичните луѓе, од официјалното кон приватното, од институционалната кон егзистенционалната историја.²⁸ Ако претходно доминантните елити ги наметнувале своите вредности на цивилното општество, сега процесот е обратен – од локалните заедници се бара да ги предложат своите сопствени вредности. Иницијативите од доле нагоре го заменуваат хиерархиското наметнување на висока, национална уметност.

Од друга страна, сè поистакнатиот мултикултурен и/или мултиетнички состав на современите општества, придонесува за вклучување на традиционално исклучените групи и нивните истории, како дел од современите академски истражувања. Во постколонијални услови политичкиот активизам на традиционалните заедници има значаен удел во преобликувањето на современите дискурси за културното наследство. Овој феномен на универзална социјална инклузија подеднакво се однесува на помалите заедници во развиените општества, како и на традиционалните култури. Така, историите на сиромашните, маргинализираните и традиционалните заедници, се претвораат во дел од историските интереси, со што нивните документи и размислувања стануваат видливи. Традиционалната аналитичка дистанца постепено отстапува пред личните искуства и субјективнитевидувања на историјата. Ваквата промена во историските наративи се одвива и во пошироките општествени контексти, каде на наследството сè повеќе му се припишуваат врски со културниот идентитет и му се дава клучна улога во развојот на заедниците.

Како последица на наведениот концептуален развој, во текот на последната декада културното наследство се дефинира сè пошироко, опфаќајќи ги материјалното и нематеријалното наследство,²⁹

²⁸ D. Lowenthal, *The past is a foreign country*. Cambridge, 1985, 229.

како и животна средина. Јасен показател за таквиот развој е дефиницијата во Повелбата од Краков (2000): „Наследството е оној комплекс на човекови дела во кои заедницата ги препознава своите сопствени и специфични вредности и со кои се идентификува“.³⁰ Имено, оваа дефиниција воведува општествени и културни аспекти, при што акцентот се пренасочува кон антропоцентрично поимање на наследството, изразено преку концептот на вредности, како нематеријален аспект на наследството. Натамошниот од во оваа насока може да се согледа во Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 г., која суштествено го променува погледот кон културата застапуван во Конвенцијата за светско културно и природно наследство, каде пристапот кон културата е материјалистички, или меморијален, што одредени автори го врзуваат за европоцентричниот, или етноцентричниот поглед на свет

Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 г. ја одразува суштинската промена во поимањето на културата,³¹ но уште пред неа, во Истамбулската декларација (2002), е истакната неопходноста од посеопфатен пристап кон културното наследство, кој треба да ги земе предвид динамичните врски меѓу материјалното и нематеријалното наследство. Следствено, Советот на Европа во Конвенцијата за вредноста на културното наследство за општеството дава понатамошно проширување на концептот: „Културното наследство претставува група на ресурси наследени од минатото, кои луѓето ги почитуваат, без оглед кој ги поседува, како одраз и израз на нивните сопствени вредности, верувања, знаење и традиции. Тоа ги вклучува сите аспекти на средината, кои резултираат од интеракцијата меѓу луѓето и местата, низ текот на историјата“.³² Оваа дефини-

²⁹ Во Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 и Фаро конвенцијата од 2005 се индицираат имплицитните нематеријални аспекти на културните добра од каков било вид. Во 2005 нематеријалните аспекти на материјалното наследство се предмет на расправа на Генералната конференција на ICOMOS во Кси-ан. Тие се елаборирани како идеи, визији, концепти, процеси, практики, знаења, вредносни системи, филозофски и социјални бекграунди и идеологии кои се изразени во која било форма на културно наследство и на кои постојано им се припишуваат нови значења и вредности за општеството.

³⁰ *The Charter of Krakow, Principles for Conservation and restoration of Built Heritage*, 2000.

³¹ М. Матић, Концептуализација Културе у херитолошкој парадигми - Музејско надмудривање с материјалним, *Antropologija* 11, sv. 1, 2011, 124.

³² Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 2005.

ција е доволно широка за да ги опфати врските на целокупниот општествен живот.

Ваквата еволуција на концептот на културно наследство укажува на значителна експанзија и семантички трансфер,³³ што резултира со генерализација на употребата на терминот. Од почетниот нормативен пристап во дефинирањето, сè повеќе се прифаќа полиберален пристап заснован на капацитетите на културните добра да генерираат одредени вредности кои водат кон нивно општествено осознавање како наследство. Со тоа наследството излегува од тесните традиционални граници на акцентирање на материјални аспекти и може да биде дефинирано на различен начин. Современоста изобилува со низа од дефиниции за културно наследство, а добар дел од нив ја оставаат дефиницијата што е можно поширока. Џонсон и Томас, на пример, едноставно забележуваат дека наследството е “практично сè преку кое може некаков вид на врска, колку и да е таа слаба или лажна, да биде фабрикувана со минатото”.³⁴ Одредени автори сугерираат дека тоа е сè што сакаме да биде, додека други сметаат дека може да биде што било ако му се додаде зборот наследство. Според ваквиот став под терминот наследство може да се подразбере сè она што е поддржано како такво од мнозинството, што го наведува Ловентал на заклучокот дека денес наследството и пркоси на секоја дефиниција.³⁵ Сепак, во обидот наследството да го раздвои од историјата како различна форма на минатото, тој наследството го дефинира како: “Личното наследство од минатото, минато што може да биде искористено во сегашноста ... Тоа е ексклузивно, пристрасно, неговата намена е да даде полза за поединецот или државата. Тоа е лична меморија, приврзаност кон луѓето, местата и нештата, минато кое може да биде искористено”.³⁶ Кејпл на тоа забележува дека така сфатено: “Наследството, како различно од историјата е што било кое вие го одредувате како такво”.³⁷ Хернандес и Марти културното наследство

го дефинира како „општествена конструкција, сфатена како симболичен, субјективен, процесуален и рефлексивен избор од културните елементи (од минатото), кои се рециклираат, адаптираат, рефункционализираат, ревитализираат, реконструираат или повторно се измислуваат во контекст на модерноста преку средства на механизми на медијација, конфликт, дијалог и преговори во кои партиципираат општествените агенти“.³⁸ Ваквите културни елементи се трансформираат во селективни претстави кои се артикулираат преку дискурс на наследствени вредности, кои од своја страна се фиксираат во форма на вредни културни добра што го одразуваат историско-културниот идентитет на заедницата.

Овие ставови ја преиспитуваат потребата од постоење на тесна дефиниција на културното наследство, но сепак и понатаму останува општото мислење за неопходноста од јасно детерминирање на концептот на културното наследство како дефинирано поле на делување заради потребите на конзервацијата како дисциплина. Во тој контекст, Шмигин укажува дека денес наследството не е објективно дефинирано бидејќи: „идејата за наследството е екстремно широка, така што може во себе да ги опфати речиси сите елементи на културата и природата“.³⁹ Оттука, тој заклучува дека не е можна затворена дефиниција на наследството – став кој го базира на фактот на субјективната природа на наследството. Тоа значи дека тоа не постои одвоено од субјектот, било да е тоа поединец, група, нација или земја: „Зависно од потребите и можностите, секој од овие субјекти го дефинира сопственото наследство. Елементите кои го формираат наследството се селектираат според крајно субјективни критериуми. Затоа нивниот број е така висок и нивниот карактер така разновиден“.⁴⁰ Во иста насока размислува и Амугу, кој наследството го дефинира како општествен процес преку кој легитимните заедници атрибуираат вредности на одредени објекти, простори и артефакти, или на одредени манифестации на чове-

³³ M. Vecco, A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible, *Journal of Cultural Heritage*, Volume 11, Issue 3, 321-324, 2010, 322.

³⁴ P. Johnson, B. Thomas, 'Heritage as business', D.T. Herbert (ed.) *Heritage, Tourism and Society*, London, 1995, 170.

³⁵ D. Lowenthal, *The Heritage Crusade and the spoils of History*, Cambridge, 1998, 94.

³⁶ Lowenthal, во: C. Caple, *Conservation Skills: Judgement, method and decision making*, London and New York, 2000, 14.

³⁷ C. Caple, *Conservation Skills: Judgement, method and decision making*, London and New York, 2000, 15.

³⁸ G.M. Hernandez i Marti, „The deterritorialization of cultural heritage in a globalized modernity“, *Transfer: journal of contemporary culture*, N° 1, 2006, 92-107, 95.

³⁹ B. Szmygin, „A variety of conservation principles and methods - The basis of contemporary heritage preservation“, во: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas*. 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas. Comité Nacional Español del ICOMOS, Madrid, 196-198, 2002, 196.

⁴⁰ Исто, 196.

ковите експресији.⁴¹ Осудувајќи го отсуството на целосна, прифатена теорија на културно наследство, Ларкам, се прашува дали наследството не е едноставо „сите нешта за сите луѓе“.⁴²

Ширината на ваквото согледување оневозможува формулирање на јасна и експлицитна дефиниција, што го потврдува заклучок дека е неможна затворена дефиниција. Проблемот на разновидноста, како од квантитативен, така и од типолошки аспект, пред сè, се должи на субјективизмот кој го детерминира современиот концепт на културното наследство. Наследството се врзува за неговиот општествен контекст и сè повеќе се восприема како човекова конструкција: „Еден објект не е дел од културното наследство сè додека не се согледа и интерпретира како таков“.⁴³ Според Анико, Пералта и останати: „наследството е конструкција на минатото која е селектирана во сегашноста за сегашни цели ... наследството помага да се дефинира значењето на културата и моќта и претставува политички ресурс, а како такво тоа извршува клучна социо-политичка функција“.⁴⁴ Но, истовремено, тие додаваат дека и приватните мислења, кои не се совпаѓаат со доминантната верзија, имаат свое место во обликувањето на културниот пејзаж на даден простор во одредено време.⁴⁵ Затоа, интерпретацијата на наследството зависи од дадената култура и дадениот временски период и може да зазема различни официјални и неофицијални форми, често пати контрадикторни едни на други.

Како последица на субјективизмот, во современите теории се напуштаат старите идеи за вистина, објективност, вредност сама по себе и автентичност содржана во објектите. Денес е широко прифатен ставот дека она што го сочинува на-

следството не се објективни факти. Тоа пред сè е социјален и културен конструкт, кој најверојатно ќе се менува со текот на времето. Има низа автори кои размислуваат во таа насока. Така, на пример, Харви наследството го сфаќа како процес, поврзан со одредени човекови активности и како инструмент на културна моќ, или „современ продукт обликуван од историјата“.⁴⁶ Со тоа, тој потенцира дека наследството не е дадено само по себе, но претставува своевидна субјективна конструкција која се филтрира низ сегашноста, или концепт заснован на вредности кои се поврзани со процесите на комодификација,⁴⁷ што го води во доменот на етиката. Во традиционалните дефиниции, како на пример онаа на Фелден, наследството се третира како „...општ термин кој го употребуваме за сите видови на материјални објекти, структури, архитектура, архитектонски целини, археолошки локалитети, кои се создадени од човековата културна традиција“.⁴⁸ Харви го оспорува ваквото класично сфаќање на културното наследство исклучиво како физички артефакт или запис. Тој ја застапува идејата за наследството како културен процес. Ваквиот став се надоврзува на идеите на Бендер, која говорејќи за културниот предел забележува дека наследството „никогаш не е инертно, луѓето се ангажираат со него, го преработуваат, го присвојуваат и го оспоруваат. Тоа е дел од начинот на кој идентитетите се создаваат и се оспоруваат, било на ниво на поединец, група или нација“.⁴⁹ Лорацејн Смит во своето дело „Употреби на наследството“ (*Uses of Heritage*), слично како и Харви, го предизвикува традиционалното западно дефинирање на наследството кое се фокусира на материјалните елементи. Според неа, ваквиот пристап промовира консензуален поглед на минатото и сегашноста. На тој начин Смит ја истакнува функцијата на авторизираниот концепт на наследство кој, според неа, се користи за зајакнување на одредени културни идентитети на општествено конзервативен начин. Таа развива алтернативна концепција на наследството поврзана со темите на меморијата, изведбата, идентитетот, нематеријалноста и местото, со што ја поткрепува својата теза дека наследството не е нешто со дефинирани значења и вредности, туку инхерентно

⁴¹ Amougou, во: A. Esposito, I. Gaulis, *The cultural heritage of Asia and Europe: global challenges and local initiatives*, Background document, Roundtable in preparation for the Fourth ASEM Culture Ministers' Meeting, Amsterdam, 2010, 8.

⁴² Larcam, во: D. C. Harvey, „Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies.“, *International Journal of Heritage Studies* 7, no. 4, 2001, 319-338. 320.

⁴³ D. Myklebust, „Preservation philosophy: the basis for legitimating the preservation of the remains of old cultures in a modern world with new value systems“, ICO-MOS 8th General Assembly and International Symposium „Old Cultures in New Worlds“, Washington, D.C., 723-730, 1987, 726.

⁴⁴ M. Anico, E. Peralta, *Heritage and Identity: Engagement and Demission in the Contemporary World*, London / New York, 2009, 130.

⁴⁵ Исто, 130.

⁴⁶ D. C. Harvey, „Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies“, *International Journal of Heritage Studies* 7, no. 4, 2001, 319-338. 322.

⁴⁷ Исто, 326.

⁴⁸ Б. Фелден, Вовед во конзервација на културното наследство, Скопје, 2003/4, 8.

⁴⁹ B. Bender (ed.), *Landscape: Politics and Perspectives*, Oxford, 1-18. 1993, 3.

политичка и контрадикторна пракса која исполнува одредени интереси на сегашноста.⁵⁰

Акцентирањето на конструираната природа на наследството која се врзува за сегашноста го наоѓаме кај повеќето современи теоретичари. Така, Лоренц Пратс тргнува од ставот дека „наследството не е природно настанат феномен, не е универзален или вечен ...тоа фактички е социокултурна конструкција, родена во специфичен момент од историјата ...“.⁵¹ Според него, колективизмот е неопходен услов за да се дојде до поимот на наследството во значењето што денес му се припишува. Понатаму, разбирањето на овој поим, претпоставува да се сфати зошто приврзаноста или симболичката врска со одредени предмети и одредени места не се чувствува поради нивните материјални карактеристики, туку „заради начинот на кој повикуваат други луѓе и места, други времиња и реалности“.⁵² На тој начин тој наследството го определува како вид на лаичка религија, чии реликти се изделени од составот на минатото. Притоа, за нешто да прерасне во наследство, потребен е процес на активирање (преку музеи, колекции и т.н.), а за таквото активирање потребна е моќ. Тој потсетува на времето кога се јавува чувството за културно наследство - времето на индустриската револуција и национализмот, време кога наследството се употребува како гориво за разгорување на романтичната концепција на нацијата и националното. Подоцна, после Втората светска војна, со појавата на новите медиуми, особено телевизијата, како и со појавата на туризмот, наследството поминува низ процес на комерцијализација што, според Пратс, не значи изместување на базичните принципи на неговата конструкција.⁵³

Некои автори, како Грахам, при дефинирањето на наследството како општествена конструкција, ја нагласуваат и улогата на економската пракса во артикулирањето на самата дефиниција.⁵⁴ Така, за него наследството истовремено е знаење кое сочинува економски и културен капитал, како и културен продукт и политички ресурс. Тоа има централно значење во времето кога идејата за повеќеслојниот простор, а не времето, во културната теорија претставува доминантна парадигма на анализа.⁵⁵

⁵⁰ L. Smith, *Uses of Heritage*, London and New York, 2006, 11.

⁵¹ L. Prats, „Heritage according to scale“, во: Anico, Marta and Elsa Peralta (Eds.), *Heritage and Identity: Engagement and Demission in the Contemporary World*, London and New York, 2009, 76.

⁵² Исто, 77.

⁵³ Исто, 78.

Поаѓајќи од Грахамовата теорија за наследството како современа употреба на минатото чии значења се дефинирани во сегашноста, следува дека секоја генерација создава сопствено наследство во склад со сопствените барања и управува со него според потребите на современото општество. Концептот на наследството се менува како резултат на промените во ставовите и потребите на луѓето за кои тоа има одредена важност. Овде јасно се забележува пренасочување кон човекоцентричен, функционален пристап. Тоа пренасочување се фокусира на три меѓуповрзани оски – од споменици кон луѓе, од предмети кон функции и од презервација кон одржлив развој.⁵⁶ Наследството веќе не е фокусирано исклучиво на предметите и нивната презервација, но сè повеќе се поврзува со сè она што ја исполнува функцијата на културното наследство.

Современото дефинирање на културното наследство не ги исклучува ниту врските со прашањата на идентитетот. Секој избор на наследството ја рефлектира онаа визија за сопствената историја што има централно значење за создавање на националните идентитети. Наследството е дел од идентитетот на секоја одделна заедница и претставува суштествен елемент на нејзината култура.⁵⁷ Тоа го прави наследството целосно локален феномен. Имајќи го предвид тоа, Марта Анико, во настојувањето да ја истражи улогата што тоа ја игра во дефиницијата и потврдувањето на културниот идентитет, тргнува од ставот дека „наследството е, и секогаш било, идеолошка и симболичка конструкција, подложна на и влијана од, историски, политички и социјални рамки во кои културните значења се продуцираат и интерпретираат“.⁵⁸ Со тоа наследството посредно

⁵⁴ Graham, во: Schröder-Esch, Sebastian (ed.), *Practical Aspects of Cultural Heritage - presentation, revaluation, development*, HERMES Project, volume 1, Weimar, 2006, 21.

⁵⁵ Грахам ја концептуализира оваа интерпретација на наследството преку идејата за репрезентација на Стјуарт Хол: „Преку нашата употреба на нештата, и преку она што го кажуваме, мислиме и чувствуваме за нив – како ги претставуваме нив – тоа е начинот на кој им даваме значење“ (B. Graham, P. Howard (ed.), 2008, *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Burlington, 2006, 21.

⁵⁶ B. Graham, P. Howard (ed.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Burlington, 2008, 157.

⁵⁷ R. Adam, „Heritage as a Phenomenon“, во: Matthew, Hardy, *The Venice Charter Revisited: Modernism, Conservation and Tradition in the 21st Century*, Cambridge, 2008, 3-8. 4.

⁵⁸ M. Anico, E. Peralta, *Heritage and Identity: Engage-*

навлегува во доменот на политиката. Затоа, низа автори го дефинираат националното наследство како дел од процесот на владеење. Ова директно се врзува со дефиницијата на Смит, според која всушност не постои нешто што по своите внатрешни својства е наследство, туку постои процес на идентификација, препознавање и управување со наследството, процес кој секогаш е политички, пристрасен и оспоруван.⁵⁹ Затоа некои автори го употребуваат терминот „дисонантно наследство“. Наследството, според нив, секогаш е под притисок на натпреварувачките страни на универзалното и партикуларното, на колективното и индивидуалното.⁶⁰ Други, пак, го употребуваат терминот „вернакуларно наследство“, поради неговата лична димензија и неговата способност на индивидуата да и овозможи да го смести своето чувство за идентитет и минато во рамките на колективната меморија.⁶¹ Имајќи ги предвид таквите определби Анико, Пералта и др., националното богатство го определуваат како дел „не само на процесот на владата, туку и на владеењето“, едновременно како „оформено и вклучено преку процесот на владеењето, каква што е идејата на ‘нацијата’, која еднакво е ‘сигнализирана’ и материјализирана преку ‘банални’ секојдневни практики, обичаи и навики“.⁶² Имено, целта на авторите е да докажат дека „наследството е конструирано на индивидуално, лично и секојдневно ниво и има исто толку врска со непосредниот контекст на општествените групи и семејства како и со пошироката национална рамка и јавни, институционални практики“.⁶³

Според современите размисли секое наследство е културно и секое наследство е нематеријално. Следствено, согледано од генерален аспект, карактеристично е дека современите теории се трудат акцентот да го пренасочат од предметите на заштита кон луѓето за кои даден предмет има

ment and Demission in the Contemporary World, London and New York, 2009, 63.

⁵⁹ L. Smith, *Uses of Heritage*, London and New York, 2006, 11.

⁶⁰ Терминот е преземен од: Ashworth, G.J. and Graham, B., *Senses of Places: senses of time*, Aldershot: Ashgate, 2005.

⁶¹ Став на Bella Dicks во: B. Dicks, *Culture on Display: the production of contemporary visitability*, Buckingham, 2003.

⁶² M. Anico, E. Peralta, *Heritage and Identity: Engagement and Demission in the Contemporary World*, London and New York, 2009, 17.

⁶³ Исто, 17.

одредено значење и вредност. Согледано од оваа перспектива, наследството покажува комплексна еволуција, која се одвива постепено и неkontинуирано, секогаш во директна зависност од променливите идеи за тоа што и какво треба да биде наследството. Оттука Хутер и Ризо го дефинираат терминот *културно наследство* како „номадски“, поради постојаната промена на вредностите и општествените норми низ текот на времето и низ различните групи.⁶⁴

Заклучок

Идејата за културното наследство во последните неколку декади поминува низ процес на проширување и концептуално рedefинирање. Повеќе современи теоретичари се согласуваат дека културното наследство е општествена конструкција и културна практика фокусирана на сегашноста, која служи како инструмент на културната, економската и политичката моќ. Како културна конструкција тоа е предмет на различни пристапи кои зависат од контекстуалните и институционалните фактори на анализа. Така, наследството денес се карактеризира со плуралитет на концепции дефинирани од различните учесници, а секој од нив, било поединец или група, било на локално, институционално, национално или меѓународно ниво, има сопствена дефиниција, која произлегува од специфичниот општествен и културен контекст. Сепак, ако се направи одредено воопштување на современите сфаќања на поимот културно наследство, тогаш тоа може да се дефинира како општествен ансамбл од низа различни комплексни и меѓузависни манифестации кои ја рефлектираат културата на човековата заедница, кои претставуваат динамична современа конструкција, фокусирана на сегашноста, променлива и субјективно интерпретирана од различни засегнати корисници, настаната како последица на континуиран процес на селекција и општествени преговори, која ги одразува начините на кои современите поединци, групи и општества го користат минатото како општествен, културен, политички или економски ресурс.

⁶⁴ M. Hutter, I. Rizzo (ed.), *Economic perspectives and Cultural Heritage*, London, 1997, 3-10.

Valentina POCEVSKA

**CONTEMPORARY CONCEPTS OF CULTURAL HERITAGE:
DEFINING THE BASIC IDEAS AND DEVELOPING TENDENCIES**

Summary

In the last few decades the idea of cultural heritage is going through significant conceptual changes. Since the 90-ties the entire heritage discourse is under significant influences from the global changes of social conditions, which results in shifting theoretical considerations especially in the ways the idea of heritage is defined. This essay reviews recent theoretical work related to the development of the contemporary ideas

of cultural heritage. It aims at providing a brief assessment of the current theoretical trends, with special emphasis of the western theoretical thought. It gives a brief retrospective of the major insights, arguments and definitions concerning the diverse perspectives heritage concept is perceived and defined in contemporary circumstances.